

EBÜ'L-BEKÂ el-KEFEVÎ

(أبو البقا الكفوي)

(ö. 1095/1684)

el-Küllîyyât adlı

eseriyle tanınan Osmanlı âlimi.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Aslen Kırımlıdır. Kefe müftüsü Şerif Mûsâ Efendi'nin oğlu olup 1028'de (1619) bu şehirde doğdu. Asıl adı Eyüp'tür. Tahsilini Kefe'de tamamladı ve uzun süre burada müftülük yaptıktan sonra davet üzerine İstanbul'a gitti. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın saygı gösterip ikramda bulunduğu Kefe'yi'nin İstanbul'a gidiş tarihi onun sadrazamlık yıllarına (1653-1655) rastlamış olmalıdır. Önce Birgi, ardından da Filibe kadılığına gönderildi. Filibe'deki görevi sırasında yapılan bir şikâyet üzerine IV. Mehmed tarafından Kefe'de ikamete mecbur edildi. Kırım Hanı I. Selim Giray'ın aracılığı ile affedilen Ebü'l-Bekâ önce İstanbul yakınındaki İstinye'ye, oradan da İstanbul'a geldi. Bir süre sonra burada vefat etti ve Eyüp Sultan Türbesi yanına defnedildi. *Tuhfetü's-şâhân* adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir nüshasının (Şâzelî, nr. 152) baş tarafında yer alan biyografisinde ölüm tarihi 1095 (1684) olarak verilmiş olup *Sicill-i Osmânî*'de (I, 449) aynı yılın Safer (Şubat) ayında vefat ettiği kaydedilmektedir. Diğer bazı kaynaklarda ise bu tarih 1094 (1683) olarak geçmektedir.

Eserleri. 1. *el-Küllîyyât. Külliyyâtü Ebi'l-Bekâ* ismiyle de tanınan ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya ithaf edilen eser, başta Kur'an ve hadis olmak üzere İslâmî ilimlerde kullanılan terimleri açıklamak üzere kaleme alınmış bir sözlüktür. Ebü'l-Bekâ'nın eserine bu adı vermesinin sebebi, herhalde kelimelerin izahına özellikle fasıl başlarında "kü" (كُلُّ) kelimesiyle başlamış olmasıdır. Otuz bir fasıldan meydana gelen eserin yirmi dokuz faslında -köklerine bakılmaksızın- ilk harfleri aynı olan kelimeler, daha sonraki harfleri arasında alfabetik bir sıra takip edilmeden kaydedilip açıklanmaktadır. Sadece elif faslındaki kelimeler, baştan birinci ve ikinci harflerine göre "elif"ten "yâ"ya kadar ayrıca kendi arasında fasıllara ayrılmıştır. Açıklamalar sırasında kelimelerin gramer, felsefe, mantık, fıkıh, hadis, tefsir, kelâm gibi ilimlerde ifade ettiği mânalar üzerinde durulmuş, bunların eş anlamlılarıyla olan mâna ve kullanım farklarına işaret edil-

miştir. Ayrıca çeşitli mezheplerin anlayışları tartışılarak muhaliflere cevaplar verilmiş ve tercihler yapılmıştır. Her faslın sonunda "Elfâzun Kur'âniyye" başlığı altında, yine köklerine bakılmaksızın Kur'an-ı Kerim'de mevcut kelimeler geçtikleri şekilleriyle (mâzi, muzâri, emir, ism-i fâil, cemi, tesniye vb.) ele alınıp mânaları açıklanmıştır. Kitabın sonunda "Faslun fi'l-müteferrikât" başlığı altında gramer, edebiyat, sözlük ve diğer İslâmî ilimlerle ilgili birçok açıklamaya yer verilmiştir. Devrine göre mükemmel bir terim ve kavram sözlüğü kabul edilen eser ilk defa 1253'te (1837) Bulak'ta basılmış, daha sonra yine Bulak'ta (1255, 1281), ayrıca İstanbul (1278, 1286) ve Tahran'da (1284, 1286) çeşitli baskıları yapılmıştır. Adnân Derviş ile Muhammed el-Misrî eseri *el-Küllîyyât* adıyla tenkitli olarak neşretmişlerdir (I-V, Dimaşk 1975-1976; 1981-1982); daha sonra bu neşir tek cilt halinde de basılmıştır (Beyrut 1412/1992, 1413/1993). Ebü'l-Bekâ eserinin mukaddimesinde (I, 4), "eslâfın eserlerinde bulduklarını bu kitapta topladığını" ifade etmekle beraber bu eserlerin adını belirtmemekte, ancak açıklamalar sırasında faydalandığı kaynakları sık sık zikretmektedir. Adnân Derviş ile Muhammed el-Misrî'nin neşrinde konu, kelime, âyet, hadis ve şiir fihristleri yanında yer alan kitap fihristinden, Ebü'l-Bekâ'nın başta meşhur sözlükler olmak üzere hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, akaid, gramer ve belâğata dair 180 civarında eserden faydalandığı anlaşılmaktadır (*el-Küllîyyât*, V, 515-528). M. Halil Çiçek, *Ebü'l-Bekâ el-Kefevî'nin Külliyyât'ında Tefsir ve Kur'an İlimleri* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992).

2. *Tuhfetü's-şâhân*. Türkçe bir ilmiyal kitabı olup namaz ve oruç gibi ibadetler yanında akaid, ef'âl-i mükellefin, helâl ve haramlar, ahlâk ve âdâb, alışveriş, evlenme, ehl-i zimme, cihad, elfâz-ı küfür, hükümdarlar tavsiyeler gibi konulara yer verilmiştir. Eserin çeşitli baskıları vardır (İstanbul 1258, 1301; Bulak 1264).

3. *el-'Udde 'inde külli şidde*. Muhammed b. Saîd el-Büsîrî'nin (ö. 695/1296 [?]) *Kaşidetü'l-bürde** adlı meşhur eserinin Arapça şerhi olup çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 811/2; İÜ Ktp., AY, nr. 2426).

Osmanlı Müellifleri'nde (I, 230) Ebü'l-Bekâ'ya *Hâşîye-i Vaz'îyye* ve *el-İkdü'l-ferîd* adlı iki risâle daha nisbet edilmiş-

se de bu eserlerin ona aidiyeti kesin olarak tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Küllîyyât* (nşr. Adnân Derviş — Muhammed el-Misrî), Dimaşk 1981-82, I-V, ayrıca nâşirlerin mukaddimesi, I, 1-11; V, 515-528; *Sicill-i Osmânî*, I, 449; *Osmanlı Müellifleri*, I, 230; Serkis, *Mu'cem*, I, 293-294; Brockelmann, *GAL*, II, 603-604; *Suppl.*, II, 673-674; *İzâhu'l-meknûn*, I, 251; II, 380; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 229; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, III, 31; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1986, s. 146; Özege, *Katalog*, IV, 1883; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 348; Ziriklî, *el-A'âm* (Fet-hullah), II, 38; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, *el-Medhal ilâ târîhi neşri't-türâsi'l-'Arabî*, Kahire 1405/1984, s. 155; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1986, II, 761-769; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1407/1987, s. 49-50; *TA*, XIV, 288.

HULÛSİ KILIÇ

EBÜ'L-BEKÂ er-RUNDÎ

(أبو البقا الرندي)

Ebü'l-Bekâ Sâlih b. Yezîd (Şerîf)

b. Sâlih er-Rundî

(ö. 684/1285)

Daha çok "Risâtu'l-Endelüs" adlı mersiyesiyle tanınan Endülüslü edip ve şair.

601 Muharreminde (Eylül 1204) Runda'de (Ronda) doğdu. Berberî kabilelerinden Nefze'ye mensuptur. İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, İbn Abdülmelik ve Lisânüddin İbnü'l-Hatîb gibi ilk müellifler tarafından Ebü't-Tayyib künyesiyle anılır. Makkarî (ö. 1041/1631) *Ezhârü'r-riyâz* adlı eserinde (I, 47) onu bu künye ile, *Nefhu't-îtib*'de ise (IV, 486) Ebü'l-Bekâ künyesiyle zikreder. Doğu İslâm dünyasında XI. (XVII.) yüzyıldan itibaren, muhtemelen meşhur Endülüs mersiyesiyle birlikte yaygınlık kazanan bu künyesiyle tanınmıştır. İlk bilgileri babasından alan Ebü'l-Bekâ daha sonra Ebü'l-Hasan ed-Debbâc, İbnü'l-Fahhâr, Ebü'l-Hüseyn İbn Katrâl, Ebü'l-Hasan İbn Zerkûn, Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Ced'den ders okudu. Ayrıca Gırnata, Sebte (Ceuta), Mâleka ve Merakeş gibi şehirleri gezerek oralandaki ilim adamları ile tanıştı, bazılarının derslerine devam etti. Nitekim İbnü'z-Zübeyr, Mâleka'daki kısa hocalığı esnasında Ebü'l-Bekâ'nın kendi derslerine düzenli şekilde devam ettiğini belirtmektedir (*Şilatü's-Şıla*, II, 529). Başta *ez-Zeyl ve't-tekmile* sahibi İbn Abdülmelik el-Merrâkûşî olmak üzere birçok âlim kendisinden ders almıştır.

Hayatından bahseden kaynakların hemen hepsinde hayır sever ve dindar bir